

Тема 7: Філософська антропологія фемінізму

У сучасній науці висловлюються різні припущення про те, хто першим ввів термін «фемінізм» до наукового обігу. Одні дослідники вважають, що слово «фемінізм» було сконструйовано французьким соціалістом-утопістом Ш. Фур'є в кінці XVIII ст. Філософ називав феміністами прихильників жіночої рівноправності і вважав розширення прав жінок головним джерелом соціального прогресу [11]. Інша група дослідників теорії та історії жіночого руху приписують авторство даного терміна письменникові А. Дюма-сину, який написав знаменитий роман «Дама з камеліями». На думку дослідниці Т. А. Кліменкової, слово «фемінізм» вперше вжила Е. Россі в своїй статті в журналі «TheAthenaeum» (Лондон) 27 квітня 1895 року [8]. Після першого феміністського конгресу в Парижі в 1892 році термін «фемінізм» придбав широку популярність і незабаром з'явився на сторінках періодичних видань в таких країнах, як Великобританія, Іспанія, Італія, Німеччина, США. Слід зазначити, що з 1890-х р. слово «фемінізм» використовувалося в західному світі як синонім поняття «жіноча емансипація». Феміністами називали тих, хто підтримував ідею жіночої емансипації. Під емансипацією жінок розумілося прагнення до зрівняння прав обох статей, що виходять із етичного принципу справедливості. Прихильники жіночої емансипації вважали, що спочатку всі люди були рівні між собою і що нерівність статей зобов'язана своїм походженням насильницькому підпорядкуванню жінок чоловікам. У сучасній науці універсального визначення для такого багатозначного явища як фемінізм не існує. Л. Таттл вказує на існування більш ніж 300 визначень поняття «фемінізм». Автор зазначає, що «в даний час є лише безліч індивідуальних визначень фемінізму, а його фундаментальне визначення знаходиться ще в стадії обговорення» [16, с. 107]. Фемінізм визначається як теорія гендерної рівності в суспільстві, а також як соціальний рух з метою досягнення рівності між статями, перш за все, за рахунок розширення прав і можливостей жінок в усіх сферах життя. [15, с. 178]. Також фемінізм розуміється в широкому сенсі як прагнення до

рівноправності жінок з чоловіками в усіх сферах життя суспільства, а у вузькому сенсі – як жіночий рух, метою якого є усунення дискримінації жінок і зрівняння їх прав з чоловіками. [2, с. 1269]. В силу того, що в останній час соціальна роль жінки розширилися і зазнала змін, визначення фемінізму також розширилося і стало включати політичні, культурні, сексуальні і етнічні виміри. Звідси відображення всіх цих аспектів в одному визначенні представляється досить складним. Більш того, як зазначає Г. А. Брандт, «фемінізм, принаймні в теоретичному осмисленні, переріс етимологію своєї назви. Сьогодні він не лише про – і за – жінок, він за адекватне розуміння життєвої практики людини будь-якої статі» [3, с. 10]. Сучасні західні теоретики вкладають в поняття фемінізму різний зміст в залежності від того, який науковий напрямок вони представляють. Так, наприклад, до середини ХХ ст. з'являється ряд теорій, які підкреслюють політичну сутність фемінізму. На думку дослідниці К. Оффен, фемінізм – це «система ідей і громадський рух за соціально-політичні зміни, засновані на критичному аналізі привілейованого становища чоловіків і підлеглого становища жінок в даному суспільстві» [12, с. 46]. Поняття «фемінізм» часто використовується як синонім поняття «жіночий рух». В даному випадку фемінізм трактується як дії на захист прав жінок, засновані на уявленнях про правову рівність статей [12, с. 221]. Однак з точки зору А. Тьомкіної, коли мова йде про жіночий рух, далеко не завжди мається на увазі фемінізм. Термін «фемінізм», на її думку, частіше використовується для позначення ідеології або теорії, а термін «жіночий рух» – для позначення організованої діяльності, що реалізує феміністські (і не тільки) ідеї. Рух може бути націлений на зміну гендерних відносин (тоді він вважається феміністським), а може діяти, виходячи з існуючих гендерних ролей (тоді мова йде про жіночий рух в широкому сенсі) [10]. Що стосується трактування поняття «фемінізм» у вітчизняній соціокультурній традиції, то слід зазначити, що під цим поняттям в українському суспільстві в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. називали прагнення жінок з освічених верств самостійно й організовано

домагатися визнання своїх цивільних прав, перш за все права голосу, а також права на здобуття вищої освіти. Найбільш повним, на нашу думку, можна вважати визначення фемінізму, дане в «Великому тлумачномусоціологічному словнику». По-перше, фемінізм – це цілісна теорія, пов'язана з характером глобального гноблення жінок і їхпідпорядкування чоловікам. Подруге, фемінізм – це соціально-політична теорія і практика, яка прагне до звільнення всіх жінок від чоловічого домінування й експлуатації. По-третє, фемінізм – це соціальний рух, що містить в собі стратегічну конфронтацію з гендерно-класовою системою. По-четверте, фемінізм – це будь-яка ідеологія, яка знаходиться в діалектичному протиріччі з усіма жіночо-ненависними ідеологіями і діями [1, с. 386]. Як ідеологія рівноправності, фемінізм має довгу історію. В даний час існує декілька точок зору на те, коли з'явився фемінізм. Згідно першої точки зору, появу фемінізму можна віднести ще до епохи стародавніх амазонських міфів, або до дохристиянських артефактів, які вказують на існування матріархату. Однак, як зазначає Г. А. Брандт, таке уявлення «надмірно розширює історичні та смислові кордони і без того доволі об'ємного і неоднозначного за складом переконань явища» [3, с. 11]. З точки зору інших істориків, зачатки ідеології фемінізму виявляються в епоху Відродження, в творчості французької письменниці Х. Пізан, завдяки якій в XV столітті виникли теоретичні «суперечки про жінок». На думку третьої групи дослідників, феміністичні ідеї можна виявити в XVII столітті, перш за все в творах англійських письменниць А. Бенн, М. Астелл, Б. Мейкін і французьких авторів того ж періоду: М. Гурне, Ф. Барра [5, с. 77]. Слід зазначити, що ранні феміністи не використовували поняття «фемінізм», а називали себе «адвокатами жінок» або «захисницями прав жінок». Але більшість сучасних істориків традиційно пов'язують розвиток феміністської ідеології з організованим в XIX столітті в західному світі соціально-політичним рухом за рівні юридичні і політичні права жінок з чоловіками. У становленні фемінізму як громадського руху за права жінок в кінці XIX – на початку XX

ст. велику роль зіграв суфражизм, тобто боротьба жінок за громадянське право участі в голосуванні. Суфражистками іменувалися учасниці жіночого руху в Англії в другій половині XIX ст. (М. Г. Фаусетт, Е. Панкхерст, К. Панкхерст і інші). Виникнувши в Англії, суфражизм пізніше набув поширення в США, Німеччині, Франції та інших країнах. У науковій літературі цей період отримав назву «фемінізму рівності» або «фемінізму першої хвилі» і став боротьбою жінок за володіння тими ж правами, якими вже володіли чоловіки. У 60–80-ті р. XX ст. (другий етап) фемінізм прийняв більш радикальну форму, спрямовану на революційне перетворення суспільства в цілому. Феміністки другої хвилі поставили проблему необхідності глибоких перетворень культури, акцентувавши питання про вільну, автономну жіночу особистість. На даному етапі жінки виступили з протестом проти патріархального суспільства взагалі. У цей період виникає неофемінізм – ідеологія, в основі якої лежить вимога подолання «традиційних уявлень про те, що головне призначення жінок – продовження роду» [4, с. 33]. Таким чином, була розроблена теоретична основа фемінізму, яка дозволила йому стати згодом значним соціальним явищем сучасного світу. Феміністичну філософію можна вважати одним з напрямів розвитку сучасної соціальної філософії. Феміністично-орієнтовані філософи поставили питання о ролі статі як ключової категорії суспільної організації, проводячи дослідження гендерного виміру таких інституцій як держава, економіка, сім'я, освіта, політика. З цього приводу С. Ф. Епстейн, одна з видатних представниць сучасної соціальної філософії, пише: «Кордон за ознакою статі створює найбільш фундаментальний соціальний поділ, який повинен бути ключовим питанням ... якщо вчені хочуть адекватно зрозуміти соціальну динаміку суспільства і впливову роль стратифікації» [13, с. 1-2]. Що саме робить соціальні дослідження дослідженнями феміністичними? На думку польської дослідниці Б. Ковальської, це залежить передусім від методології. Не існує специфічної теорії пізнання чи наукових методів, які можна було б назвати виключно феміністичними. Кожний теоретичний чи методологічний

вибір, несучи на собі різні політичні конотації, може бути спростований іншим феміністичноорієнтованим дослідником. Але не зважаючи на цю різницю, усі феміністичні дослідження приймають політичні та етичні принципи, які стосуються справедливих соціальних відносин, ставлячи в центр дискусій владні відносини. Вони закликають до зміни несправедливих відносин [14, с. 73]. Феміністичні методології нерозривно пов'язані з феміністичними теоріями, політикою, етикою і вбудовані в жіночий досвід. Найчастіше характерною рисою феміністичних досліджень є критична рефлексія над місцем дослідниці чи дослідника в процесі створення знання. Роль дослідниці в процесі створення знання – це проблема, якій приділяється велика увага, і в більшості феміністичних текстів можна знайти розділи, присвячені опису стосунків між дослідницею і досліджуваною нею проблематикою. Будь-яка теорія феміністського спрямування ґрунтується на сучасній соціальній теорії фемінізму – системі поглядів, що пояснюють соціальний досвід людей, переважно фокусуючись на ролі і значущості жінок. Тому необхідно виділити питання, які феміністська теорія виносить на перший план при створенні вчень феміністського спрямування. На основі виділення таких основних питань, Д. Рітцер пропонує власну класифікацію різновидів сучасної теорії фемінізму. На думку Д. Рітцера, типологія теорій фемінізму має бути вибудована навколо основного феміністського питання «Як щодо жінок?» [9]. З моделі відповіді на нього визначаються головні категорії його класифікації. У результаті вченим було виявлено чотири основні підходи щодо відповіді на головне питання. Різні варіанти теорії фемінізму можна класифікувати, на думку Д. Рітцера, як: 1) теорії гендерної відмінності; 2) теорії гендерної нерівності; 3) теорії гендерного гноблення; 4) теорії структурного гноблення. Базовим поняттям феміністської теорії є поняття «гендер». В оксфордському довіднику з філософії «гендер» розуміється як термін, введений з метою виділення соціального аспекту відмінності статей. Коли говорять про відмінність між істотами жіночої і чоловічої статі як про статеvu відмінність, то мається на увазі їх біологічна

відмінність. Коли говорять про «гендер», то походять від певних соціокультурних дефініцій понять жінки і чоловіка і припускають спочатку встановлення відмінності їх соціального становища [6]. При всій дискусійності визначень, більшість дослідників поділяють позицію, що статева поведінка, психологічні відмінності і т. п. є результатом не стільки фізіологічних особливостей чоловіків і жінок, не природним їх призначенням, а поширеними в кожному типі культури і суспільства образами, конструктами «чоловічого» і «жіночого», які і задають певну траєкторію виховання, освіти і всієї системи цінностей людини тієї чи іншої статі [3, с. 9]. Термін «гендерний підхід» виникає в соціології та соціальній філософії в 70-ті роки ХХ століття. Він формується як опозиція традиційним дослідженням відносин між статями. Під гендерним підходом в соціології розуміється аналіз відносин влади, організованих на підставі культурно-символічного визначення статі. Культурно-символічне визначення статі – це комплексна характеристика статусу, яка виникає на перетині безлічі ознак індивіда і/або групи [7]. Таким чином, гендерний підхід являє собою варіант стратифікаційного підходу, в ньому завжди присутня теза про нерівний розподіл ресурсів за статевою ознакою. В межах даного підходу аналізуються явища панування-підпорядкування, виключення-визнання людей, яких суспільство відносить до різних категорій статі.

1. Epstein F. C. Great Divides: the cultural, cognitive and social bases of global subordination of Women / Fuchs, Cynthia Epstein // American Sociological Review. – 2007. – № 72. – P. 1–22. 14.
2. Kowalska B. O metodologii feministycznej: ogólnie i osobiście, / Beata Kowalska // Studia Humanistyczne AGH. – Tom 11/2/2012. – P. 69–80.
3. The Concise Oxford Dictionary of Sociology / Ed. by G. Marshall. New York : Oxford University Press, 1994 – 571 p.

4. Tuttle L. Encyclopedia of Feminism / L. Tuttle. – NewYork : ArrowBooks, 1986.– 399 p.